

Tanıtım / *Reviews*

Dorrit Cohn, Şeffaf Zihinler Kurmaca Eserlerde Bilincin Sunumu, Metis Yayıncılık, İstanbul 2008, 289 Sayfa

Gökçenaz GAYRET*

“Derler ki, diğer tanrıları ve yaratılmış gerçekliği eleştiren Yunan tanrısı Momus, balıktan yaptığı insanın kalbine, tüm duygu ve düşünceler kolayca gün ışığına çıkabilsin diye bir pencere koymadığı için Vulkan’ı suçlamış. Tristram Shandy amcası Toby’nin karakterini tasvir ederken bu mite göndermede bulunur. Eğer bir Momus penceresi açılmış olsaydı, ‘bir adamın karakterini öğrenmek için bir iskemle alıp yavaşça, dışarıdan bakınca içi görünen bir arı kovana yaklaşır gibi yaklaşmak ve bakmak yeterli olacaktır- çıplak ruhunu izlemek için;...sonra kalemle hokkayı ele alıp sadece ve sadece gördüklerinizi yazacağımıza yemin etmek yeterli olacaktır.’ ‘Ama,’ diye ekler Tristram gerçekçi bir teslimiyet ruhuyla, ‘bu gezegende yaşayan hiçbir biyografi yazarına bu imkan tanınmamıştır;...bizim zihinlerimiz bedenlerimizden dışarı yansımaz,şeffaf olmayan bir derinin- ve kanın- karanlık kılıfını giyinmiş olduklarından onların özelliklerini başka yerlerde aramanız gerekir.’ (s.13)

*Şeffaf Zihinler Kurmaca Eserlerde Bilincin Sunumu*¹ adlı kitabın giriş bölümünden alınan bu ifade, kurmaca eserlerde karakterlerin gözle görülmeyen duygu ve düşünce kuytularına nasıl girileceği ve hangi alışılmışın dışında üslup ve tekniklerle zihinsel yaşantıya ışık tutulabileceğine dair ipuçları vermesi bakımından önemlidir. Dorrit Cohn tarafından *Transparent Minds Narrative Modes for Presenting Consciousness in Fiction* özgün adıyla 1978 yılında kaleme alınan eser 2008 yılında dilimize kazandırılmıştır. Harvard Üniversitesi Almanca ve Karşılaştırmalı Edebiyat bölümlerinde profesör olarak görev yapmış olan yazar, edebiyat eleştirisi ve anlatı kurgusunun analizi üzerine çok sayıda çalışma yapmıştır.

* Giresun Üniversitesi, Eynesil Kamil Nalbant Meslek Yüksekokulu Öğretim Görevlisi
 Elmek: gokcenaz.gayret@giresun.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-8939-6659>

1 Dorrit Cohn, *Şeffaf Zihinler: Kurmaca Eserlerde Bilincin Sunumu*, çev., Ferit Burak Aydar, Metis Yay. İstanbul 2008.

Geliş Tarihi / Received Date: 04.10.2019
 Kabul Tarihi / Accepted Date: 06.02.2020

DOI: 10.30767/diledara.629574

İncelemelerini Joyce, Proust, Henry James, Woolf, Sarraute, Kafka, Mann ve Dostoyevski gibi yazarların eserlerine temellendirerek ve bilinç akışı, psiko-anlatı, monolog, serbest dolaylı anlatım gibi tekniklere ve üslupsal yapılara değinerek anlatı kurgusuna ve anlatıbilime büyük katkı sağlayan eser, önsöz ve kısa bir giriş bölümünden sonra ana hatlarıyla iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, “Üçüncü Şahıs Bağlamında Bilinç” psiko-anlatı, alıntı monolog ve anlatımlı monolog alt başlıkları altında incelenmiştir. İkinci kısımda ise, “Birinci Şahıs Metinlerinde Bilinç” geriye dönüşlü teknikler, anlatıdan monologa ve özerk monolog alt başlıkları ile mercek altına alınmıştır.

Önsözde; Cohn, düşüncelere dalan karakterlere, monolog sahnelerine ve anlatı biçimlerine olan düşkünlüğü neticesinde eserini kaleme aldığını belirtmiştir. Temel teknikleri ele alırken izlediği yolu “yazar sesinde meydana gelen kısılma, anlatıcılarla başkarakterler arasında ahenksiz ilişkilerden ahenkli ilişkilere ilerleyiş, metnin dili ile bilinç dili arasındaki azami mesafeden asgari mesafeye geçiş” ve “içeriye bakışları dışlayan anlatıcılarla başlayıp anlatıcıları dışlayan iç monolog” (s.9) sürecine geçiş olarak açıklamıştır. Ayrıca, ya edebi eleştirinin “berketli ustalığı” ya da dilbiliminin “indirgemeci geometrisi” (s.10) anlayışını bir kenara bırakarak eserinde edebiyat ve dilbilim ikilisini uzlaştırmaya çalıştığının altını özellikle çizmiştir.

Giriş bölümünde mitolojik unsurlara, çeşitli edebi eserlere ve Hoffmann, Capote, Forster, Proust, Hamburger, Woolf, Sarraute, Mann, Schopenhauer, Genette gibi önemli isimlere atıflarda bulunularak ve bilinç akışı tekniği ile serbest dolaylı anlatıma değinilerek kurmaca metinlerde bilincin sunumuna dikkat çekilmiştir. Dorrit Cohn bilinç sunumuna yaklaşımının bağlam, psikoloji ve üslup bakımından dilsel olmaktan ziyade edebi olacağının altını özellikle çizerek psiko-anlatı, alıntılı monolog ve anlatımlı monolog gibi üçüncü şahıs anlatısı bilinç sunumu tekniklerinin genel hatlarını vermiştir.

“Üçüncü Şahıs Bağlamında Bilinç” ana başlıklı birinci bölümün ilk alt başlığı anlatıcının kurmaca varlığın zihnine girdiği ve düşüncelerini aktardığı “Psiko-anlatı”dır. Cohn, 19. yüzyıl boyunca hakim olan, bireysel psikolojiyi yansıtmayan, içeriye bakıştan uzak anlatıcı odaklı üçüncü şahıs romanlarına göndermede bulunarak psiko-anlatıdan kaçınan eserlerin “işsel” olmaktan ziyade “bağlamsal” (s.34) olduğu sorununa değinmiştir. Psiko-anlatı kaçınmalarından sonra değinilen diğer

önemli konu ise yazarın zihniyle karakterin zihni arasındaki ilişkinin ahenkli ve ahenksiz oluşudur. Ahenksiz psiko-anlatıda yazar bireysel ruha odaklansa bile bilinçle duygusal açıdan mesafesini korurken ahenkli psiko-anlatıda kendini göstermeyen, sunduğu bilince kendini uyarlayabilen bir anlatıcı söz konusudur. Yazar, ahenksiz psiko-anlatının okuru kurmaca karakteri yargılamaya ve ahlaki değerlerin saptanmasına yönlendirdiği, ahenkli psiko-anlatının ise okura kendi yargıları için özgür bir alan bıraktığı düşüncesini savunmuştur. Psiko-anlatı ile alıntılı ve anlamlı monologlarda bilinç sunumunu zamansal açıdan da karşılaştıran yazar, psiko-anlatının esnekliğine, uzun bir iç gelişimi “mükerrer, kalıcı ve değişimli” (s.47) özetleyebileceği gibi bilinç anını ya da düşünce akışını genişletebileceğine değinmiştir. Modern romancıların bilinç sunumlarından çeşitli örnekler vererek ayrıca psiko-anlatının bilinç akışı romanı teorisyenlerinin küçümsediği bir modern teknik olmadığını, asıl işlevinin “uzum erimli zihinsel gelişmelerin özetlenmesinden zihindeki anların damıtımına evrilmiş olduğunu” bu yüzden Ortega y Gasset’in de belirttiği gibi “mercek elde yaşamın mikro yapısını keşfe çıkan” eserler için büyük önem taşıdığını ileri sürmüştür (s.58). Psiko-anlatıyı diğer bilinç sunumu tekniklerinden üstün kılan “kendini ifadeden sözel anlamda bağımsız oluşudur” (s.58) diyen yazar bilincin söz-altı derinliğine giden en iyi yolu psiko-anlatı olarak değerlendirir ve bu tekniğin önemini Schiller’in “Ruh konuştuğunda, heyhat, konuşan şey artık ruh değıldir” (s.68) paradoksu ile ifade ederek alt başlığı sonlandırır.

“Üçüncü Şahıs Bağlamında Bilinç” ana başlıklı birinci bölümün ikinci alt başlığı olan “Alıntılı Monolog” alıntılama tarzları, anlatı bağlamı, üslupsal eğilimler ve psikolojik içerimler başlıkları altında incelenmiştir. Yazar, bağlamın büyük oranda alıntı monologların etkisini arttırdığını düşünür ve açık alıntı işaretlerinin olduğu yazarlı anlatı durumlarında monologlar, anlatıcı ile karakter arasında mesafe yaratırken alıntı işaretlerinin kullanılmadığı karakterli anlatı durumlarında anlatıcı ve karakter seslerinin monologda kaynaştığı sonucuna varır. Musil, Proust, Faulkner, Joyce, Woolf, Sarraute, Sartre, Stendhal ve Bloom gibi isimlere atıflarda bulunarak iç monologların gerçek bir psikolojik süreç sunduğu iddiasını irdeler, ruhsal gerçekçilik normlarını derinlemesine inceler ve farklı görüşleri açık bir şekilde ortaya koyar. İç monologlardaki üslupsal eğilimleri ise Austen, Dostoyevski, Lawrence, Joyce, Dickens eserlerini Jakobson, Vygotsky, Bloom ve Piaget görüşlerine dayandırarak karşılaştırır.

“Anlatımlı Monolog” ise “Üçüncü Şahıs Bağlamında Bilinç” ana başlıklı birinci bölümün son alt başlığıdır. Yazar, Hamlet’in aksine birinci şahıs zamirlerinin ve geniş zamanın yerini üçüncü şahıs zamirlerinin ve geçmiş zamanın aldığı *Papa Hamlet* oyunu, Woolf’un Septimus’u, Kafka’nın K’sı ve Joyce’un Dedalus’u üzerinden karakterin düşünce dilinin üçüncü şahısta yazılmış kurmaca eserlerin anlatı diline dönüştürülmesini inceler. Bu tekniği “bir karakterin düşüncesini onun kendi diliyle, ama üçüncü şahıs referansını ve anlatının esas zaman kipini değiştirmeden sunma tekniği” (s.114) olarak tanımlar ve anlatımlı monolog diye adlandırır. Teknik teorik ve tarihsel açıdan detaylı bir şekilde değerlendirildikten sonra ironi ve empati gibi çeşitli işlevleri yakından incelenmiştir. “Anlık bir şimdide asılı duran, hatırlanan bir geçmiş ile öngörülen bir gelecek arasında havada kalmış bir zihin” olarak nitelendirdiği anlatımlı monologu bağlaçlar ve zamansal yönelim açısından irdeledikten sonra Dorrit Cohn birinci bölümü psiko-anlatı, alıntılı monolog ve anlatımlı monolog tekniklerini deneysel nitelikte özetleyerek sonlandırır.

“Birinci Şahıs Metinlerde Bilinç” ana başlıklı ikinci kısım “Geriyeye Dönüşlü Teknikler”, “Anlatıdan Monoloğa” ve “Özerk Monolog” olmak üzere üç alt başlık içerir. “Geriyeye Dönüşlü Teknikler” alt başlığında, yazar birinci şahıs anlatı ve üçüncü şahıs anlatı arasındaki benzerliklere ve farklara kısaca değindikten sonra otobiyografik geriye bakışın kısıtlamalarının teknikleri çeşitli yönde etkilediğini ve anlaşmazlıklara yol açtığını vurgulamıştır. Ahenksiz öz-anlatı, ahenkli öz-anlatı, öz-alıntılı monolog ve öz-anlatımlı monolog başlıkları altında geriye dönüşlü teknikler detaylı bir şekilde incelenmiştir. Proust’u “geriyeye dönüşlü zihinsel anlatının en iyi uygulayıcısı” (s. 160) olarak nitelendiren yazar *Yakalanan Zaman, Kayıp Zamanın İzinde, Swann’ların Tarafı* romanları üzerinden vâkıf anlatıcı tarafından deneyimleyen benliğin aydınlatıldığı Proustçu mesafeli öz-anlatı türünü yorumlar. Birinci şahısla yazılmış bu anlatı türüne eleştiri olarak Henry James’i ve Lubbock’u örnek göstererek bu karşı çıkışın nedenini bilincin “tehirli ve mesafeli” bir şekilde okuyucuya sunulması olarak değerlendirir. Öz-anlatının ahenkli ve ahenksiz biçimlerini *Kayıp Zaman ve Açlık* romanları üzerinden sunduktan sonra öz-alıntılı monolog ve öz-anlatımlı monolog türlerini çeşitli edebi eserler yardımıyla tartışır.

İkinci kısmın diğer alt başlığı “Anlatıdan Monoloğa” sorunlu sunum, kronoloji ve hafıza, söylem ve monolog, anımsatma ve eşzamanlılaştırma, günlük ve

süreklielik bağlamında ayrıntılı bir şekilde incelenir. Yazar, ilk olarak birinci şahıs anlatılarla özerk monologlar arasındaki farkı ortaya koyarak *Dostoyevski'nin Yeraltından Notlar*'ını, Rousseau'nun *İtiraflar*'ını, Poe'nun *Gammaz Yürek*'ini ve Camus'nun *Düşüş*'ünü sorunlu sunum bağlamında inceler ve karşılaştırır. Anlatı ve monoloğu kronoloji ve hafıza açısından irdelemek için anlatı sunumu ve monolog sunumu kronolojik ve kronolojik olmayan diye ikiye ayırır. Kronolojik anlatı ve monolog sunumunu otobiyografik anlatı ve otobiyografik monolog olarak kronolojik olmayan anlatı ve monolog sunumu hafıza anlatısı ve hafıza monoloğu diye şemalaştırır ve çeşitli edebi eserlere atıflarda bulunarak yorumlar.

Anlatı ve monoloğu ayrıca söylem açısından Emile Benveniste'in discours (söylem) ve histoire (tarih) görüşlerine ve Jean Starobinski'nin otobiyografi üzerine yazdığı bir denemeye göndermeler yaparak ve çeşitli edebi eserlerden örnekler vererek anlamlandırır. Anımsatma ve eşzamanlılaştırmanın anlatan benlik ile deneyimleyen benlik arasındaki bağı nasıl şekillendirdiğine dikkat çektiikten sonra günlük ve monolog türünün birbirine yakınlığını vurgulayarak alt başlığı sonlandırır.

“Özerk Monolog” ise ikinci kısmın son alt başlığıdır. Dorrit Cohn edebi eserlerde özerk monoloğun sınırlı olmasından dolayı paradigma olarak Ulysses'in Penelope bölümünü özerk monoloğun yapısal özelliklerine göre ayrıntılı bir şekilde inceler. Her ne kadar Penelope tek ve en ünlü özerk monolog eseri olsa da yazar aynı normlara sahip altı tane metini (Schnitzler'den *Teğmen Gustl ve Fraulein Else*; Dujardin'den *Defneler Kesildi*; Larbaud'dan *Aşıklar, Mutlu Aşıklar*; Simone de Beauvoir'dan *Monologue*; Thomas Mann'ın *Lotte Weimar* eserinin Goethe monoloğu) karşılaştırmalı bir analize tabi tutarak biçimin çeşitlerini detaylı ve çarpıcı bir şekilde ele alır. Hafıza monoloğunu “zihnin geçmiş konusunda tam-zamanlı idman yaptığı özerk monoloğun bir çeşidi” monoloğun bir çeşidi” (s. 260) olarak nitelendirerek Faulkner ve Claude Simon metinlerinin benzerliklerini ve farklılıklarını hafıza monoloğu modeli ile netleştirmeye çalışır. Önemli eserlere ve şahıslara vurgu yaparak özerk monoloğun tiyatro ve şiirle bağlarını, dramatik niteliğini ve tarihsel bağlantılarını tespit eder.

Sonuç olarak, *Şeffaf Zihinler* adlı bu çalışma kurmaca metinlerdeki bilinç sunumunu üçüncü şahıs ve birinci şahıs bağlamında eleştirel bir üslupla inceler. Alıntılı monolog, psiko-anlatı ve anlatımlı monolog olmak üzere üç temel tekniğe

dayandırılan eser kendine has terminolojisi, yoğun eleştirel düşüncesi, farklı analizleri ve çeşitli alanlara zengin atıflarıyla sadece dilbilimi, anlatıbilim ve edebi eleştiri çalışmalarına değil psikoloji ve felsefe alanlarına da ciddi katkılar sağlayacak niteliktedir.